

BOGANMELDELSER

Jussi Matikkala: HIV-infektio, seksi ja rikosoikeudellinen vastuu. Rikosoikeuden julkaisuja 1. Helsinki 1995. 253 s.

Matikkalas bok, som hösten 1995 godkändes som licentiatarbete vid Helsingfors universitet behandlar HIV och AIDS ur ett straffrättsligt perspektiv. Dock innehåller arbetet inget försök att heltäckande ta upp allt som kan vara av straffrättslig relevans beträffande *human immunodeficiency virus* och sjukdomstillståndet *acquired immunodeficiency syndrome*. Matikkala har valt det mest relevanta, dvs. HIV-överföring via sexuella handlingar. Nedan ges en presentation av bokens innehåll jämte några kommentarer. Framställningen har gjorts förhållandevis utförlig främst med tanke på den nordiska läsare som inte är mäktig det finska språket.

HIV och AIDS har redan under flera år intresserat den straffrättsdogmatiska forskningen. I Tyskland har en rad artiklar och monografier utkommit kring "AIDS und Strafrecht". Även i Norden har temat gett upphov till ställningstaganden i doktrinen. Särskilt kan nämnas Madeleine Leijonhufvuds bok "HIV-smitta. Straff- och skadeståndsansvar" från 1993. Domstolarna har inte heller besparats från AIDS-mål. I Finland existerar ett prejudikatfall (HD 1993:92) och ett fall där prövningstillstånd förvägrades (HHovR 10.12.1993).

Kap. I ger inledningsvis en klar och lättförståelig beskrivning av HIV och AIDS som medicinska fenomen. Härvid slås genast fast några för den fortsatta undersökningen centrala omständigheter. För det första överförs HI-virus bl.a. via sexuella aktiviteter. För det andra innebär AIDS ett sjukdomsläge som leder till döden inom några år efter erhållen diagnos. Och för det tredje existerar det en längre eller kortare tidsperiod mellan smittoöverföring och AIDS-läget, varvid en viss procent HIV-smittade inte utvecklar AIDS.

I den andra delen av kap. I diskuterar Matikkala utgående från dagens kunskap frågan om vilka sannolikhetsvärden för smittoöverföring och dödens inträdande man kan tillskriva de gåringar som innehåller HIV-sex. Frågan är (åtminstone i Finland) av vikt vid försöken att bestämma HIV-sexens straffrättsliga relevans. Matikkala redovisar här divergerande uppfattningar om sannolikheten för smittoöverföring vid olika typer av sexhandlingar. Enigheten är betydligt större beträffande följande steg i riktning mot AIDS-döden, dvs. sannolikheten för att en HIV-positiv person skall utveckla AIDS. Idag utgår man allmänt från att en mycket stor procent av de smittade drabbas av AIDS; högst 10-20% undgår detta öde. Vad gäller Matikkalas slutsatser angående själva sannolikheten för smittoöverföringen i samband med sexhandlingar kommer han rätt nära en tillämpning av indifferensregeln. På grund av mängden okända randfaktorer låter sig något säkert på frekvenser grundat sannolikhetsvärde inte fastslås. Av detta följer, enligt Matikkalas uppfattning, att man ex ante (dvs. innan sexhandlingen inleds) kommer nära en 50% sannolikhet att smittan blir överförd. Trots denna osäkerhet kan man ändå genomföra en viss riskgradering av sexhandlingar, sålunda att analysamalg ger den största sannolikheten för smitta. Mot detta skall sedan ställas användandet av kondomer och den därigenom erhållna riskminskningen. Kondomanvändningen ger dock ingen total säkerhet, bl.a. eftersom det visat sig att kondomer släpper igenom partiklar som är större än HI-viruset. Matikkala räknar dock med att kondomanvändningen reducerar risken till 1/10 av vad den annars skulle vara.

Kap. I kompletteras av kap. II, vari Matikkala redogör för de typer av HIV-situationer som det lönar sig att granska med straffrättens medel. Han inleder kapitlet med ett avsnitt om de medel som står till förfogande i kampen mot en vidare spridning av HI-viruset. Därefter följer en argumentation till förmån för att se HIV-sex och den därtill hörande smittorisken som det mest relevanta straffrättsliga problemet.

Via en konfrontation med de inom hälsopolitiken förekommande divergerande åsikterna om förhållandet mellan HIV-sex och straffrätt kommer Matikkala fram till att det är legitimt att bekämpa smittoöverföring med straffrättsliga medel.

Uppenbarligen för att få ett bättre grepp om HIV-sexens straffrättsliga relevans genomför Matikkala en gruppering av relevanta omständigheter kring HIV-sex. Han räknar med 4 kategorier; en ontologisk, en kunskapsmässig, en tidsmässig och en juridisk kategori. Ontologin gäller främst sexhandlingens närmare beskaffenhet samt följden av HIV-sexhandlingen (smittoöverföring eller ej smittoöverföring). Vid kunskapskategorin prövas vad parterna vet om HIV-smittan och dess överföring via sex samt deras kunskap om den egna och motpartens HIV-status. Tidskategorin tar igen fasta på betydelsen av den tidsmässiga fördröjningen mellan smittoöverföring och dödens inträdande. Med den juridiska kategorin förstår Matikkala närmast olika typer av konkurrenssituationer, dvs. HIV-sexhandlingen innehåller andra straffrättsligt relevanta element (våld, minderårighet etc.).

Genom kombination av olika element från dessa kategorier erhålls en i det närmaste överskådlig mängd typsituationer. I syfte att komma tillrätta med detta besvärande avgränsningsproblem tar Matikkala etiken till hjälp. Han frågar sig om det finns handlingstyper som ur moralisk synvinkel skiljer sig från varandra. Enligt honom är en moralisk rangordning möjlig både ur utilitaristisk och deontologisk synvinkel. Mest förkastlig är en sådan HIV-sexhandling där den HIV-positive varken använder kondom eller upplyser sin HIV-negative motpart om smittan (typfall I). Minst förkastlig är den situation där kondom används och den HIV-negative upplyses om motpartens HIV-smitta (typfall IV). Däremellan ligger två fall; den HIV-positive har använt kondom men inte upplyst motparten om smittan (typfall II) och den HIV-positive har inte använt kondom men upplyst motparten om smittan (typfall III). Dessa fyra typfall utgör arbetets bärande idé (röda tråd), dvs. den fortsatta framställningen tar hela tiden fasta på indelningen. Vissa kopplingar görs dock till de ovannämnda kategorierna.

I arbetets två första kapitel har Matikkala utgående från en allmän kunskap om gällande finsk straffrätt diskuterat HIV och AIDS med medicinens, hälsopolitikens och etikens termer. Kap. III inleder den specifikt straffrättsliga granskningen. Dess innehåll är i grunden deskriptivt, dvs. Matikkala beskriver innehållet i lagstiftning, doktrin och rättspraxis med utgångspunkt i de ovannämnda fyra typfallen. Kapitlet uppfattas av författaren ha prima facie-natur, vilket närmast betyder att de egentliga tolkningsproblemen behandlas senare. Matikkala finner det vara helt entydigt att typfall I omfattas av SL 21 kap. då det gäller brottsbeskrivningens objektiva sida. De juridiska problemen koncentreras följaktligen till uppsåts- och oakt-samhetsbedömningen. Vid typfall II konstaterar Matikkala en betydande osäkerhet vad gäller straffrättslig relevans. Någon "självklar" straffrihet vill Matikkala inte acceptera. Vad gäller typfall III konstaterar Matikkala att den finska doktrinen rekommenderar straffrihet, om än på divergerande grunder. Nämnade grunder finner han dock problematiska, vilket kräver en närmare bedömning. Vid typfall IV verkar Matikkala utgå från straffrihet; helt klart blir detta dock inte.

Innan författaren försöker lösa de egentliga juridiska problemen ger han i kap. IV en ingående redogörelse för rättsläget i Tyskland, Danmark, Norge och Sverige.

Så långt, dvs. efter de 133 första sidorna, verkar det rätt entydigt att arbetets dogmatiska tyngdpunkt kommer att ligga på följande problemkomplex: otillåtet risktagande (typfall II), uppsåt och oakt-samhet (typfall I och II), försökets fareelement (främst typfall I) och medvetet risktagande/samtycke (typfall III). Rätt långt följer Matikkala detta schema, dock inte helt.

Han finner det vara skäl att som första avsnitt i kap. V behandla det i tysk doktrin gjorda påståendet att den sexuella handlingen i sig skulle hindra tillämpningen av relevanta bestäm-

meler i SL 21 kap. Eller sagt med andra ord: den straffrättsliga legalitetsprincipen skall uppfattas som en spärr mot bestraffning av den som överför HIV-smitta på annan, eftersom lagens gärningsverb inte passar på sex. Enligt Matikkala saknar dylika påstående normativ grund, åtminstone för finsk rätts del. Vid t.ex. misshandel (SL 21:5) spelar det ingen roll hur hälsoskadan uppkommit. Samma gäller uppsåtligt livsbrott; man kan således enligt författaren "döda genom kärlek".

I avsnitt V.3. tar Matikkala upp till behandling det otillåtna risktagandet. Uppenbarligen finner han det mer eller mindre klart att den HIV-positiva i typfall I tar en otillåten risk i förhållande till både hälsoskadan (HIV-smitta) och dödens inträdande genom AIDS. Rättsläget är oklarare beträffande typfall II, dvs. kondom användning men utan att motparten upplyses om HIV-smittan. Matikkala går här igenom en rad argument till förmån för straffrihet genom tillåtet risktagande. Inget av argumenten håller ensamt eller i kombination med andra, varför hans slutsats blir att typfall II utgör ett otillåtet risktagande.

I det sista avsnittet i kap. V tar Matikkala upp den dogmatiskt kanske mest svårlösta frågan inom HIV-straffrätten. Hur påverkas tillämpningen av straffbestämmelserna rörande livsbrotten av det faktum att döden med mycket hög sannolikhet inträder som en följd av smittoöverföringen men med en betydande tidsförskjutning? Detta får till följd att offret endast i undantagsfall hinner avlida innan rättegången förts till slut. Matikkala nöjer sig här med att referera och kritisera några i den tyska doktrinen framlagda åsikter, vilka alla ifrågasätter användningen av reglerna om livsbrotten på HIV-sexhandlingar. Enligt honom lyckas inget argument övertyga, dvs. den långa tiden spelar ingen roll i sammanhanget.

Kap. VI tar upp två frågeställningar: 1) Graden av sannolikhet för smittoöverföring och dödens inträdande som krävs i typfallen I-IV och 2) den närmare tolkningen av HIV-smittan som kroppsskada och dödsorsak. Frågan om sannolikhetsgraden har största relevans beträffande försök till brott. Här verkar Matikkala vara av den åsikten att samtliga typfall uppfyller kravet på ex ante sannolikhet. Något högt sannolikhetskrav ställer han inte; vissa uttalanden kan till och med tolkas så att han nöjer sig med ett slags ägnad att-fara.

Kap. VII handlar om uppsåtet, ett kriterium som väger speciellt tungt i fall med HIV-sex. Den egna analysen grundar Matikkala på doktrin och rättspraxis. Nils Jareborgs avsiktligheitsuppsåt utgör en central idé i sammanhanget. Matikkala är rätt skeptisk till användningen av "högst sannolik följd" på typfall I, åtminstone när fråga är om en enda sexhandling. Något entydigt ställningstagande till möjligheterna att tillämpa uppsåtsmodeller grundade på inställning (godkännande och likgiltighet) gör han inte.

Arbetet avslutas i kap. VIII med en diskussion om betydelsen av att motparten känner till HIV-smittan. Här ställer sig Matikkala avvisande till straffrihet genom samtycke eller medvetet risktagande. Någon annan entydig straffrihetsgrund verkar inte heller finnas enligt Matikkala.

Matikkala visar genom sitt arbete att han äger en god förtrogenhet med straffrätten, både vad gäller allmänna läror och enskilda tolkningsproblem. Han har även satt sig in i nödvändig medicinsk litteratur på området. Hans tolkningar är i stort sett självständiga och välgenomtänkta och på ett skickligt sätt utnyttjar han utländsk doktrin och rättspraxis för att underbygga egna de lege lata-ställningstaganden.

Arbetet gör på det hela taget intryck av beläsenhet och beslutsamhet: lätta men otillfredsställande lösningar har genomgående undvikits. Samtidigt är Matikkalas forskningstema av sådan natur att det rätt långt tillåter författarens egna grundinställningar och värderingar att påverka valet mellan olika straffrättsdogmatiska lösningar. Matikkalas egen utgångspunkt avviker från deras som med utgångspunkt i sexhandlingarnas specialnatur tenderar att föredra en mycket inskränkt tillämpning av det straffrättsliga systemet ("döda genom kärlek"-proble-

matiken). Det er givet at Matikkalas grundinstillinger og værderinger må respekteres. Författaren hade dock explicit kunnat problematisera denna konstellation.

Läsaren saknar kanske ändå mera en explicit redogörelse för brottsbegreppets struktur. Nu framgår Matikkalas uppfattning om brottets struktur enbart indirekt av texten och däri gjorda systematiseringar. Eventuellt är detta orsaken till att fare- och riskbegreppet fått en något otydlig ställning i undersökningen, något som märks mest i samband med behandlingen av det otillåtna risktagandet. I modern doktrin sådan den gestaltats av Nils Jareborg och Claus Roxin utgör det tillåtna risktagandet ett centralt medel för begränsning och precisering av det straffrättsliga ansvaret vid brott som lett till viss följd, t.ex. kroppsskada eller död. Ex post vet vi att en viss handling gett viss följd. Ex ante prövas graden av sannolikhet och sannolikhetens otillåtenhet. Som bekant måste varje modernt samhälle acceptera en rad risker, dvs. underlåta att straffa den som via ett tillåtet risktagande orsakat viss följd. Uteblir skadan saknar det ofta intresse att diskutera risker. Ett viktigt undantag utgör ansvar för försök till brott. Här kräver man ofta mera av sannolikhetsgraden än vad som ingår i det otillåtna risktagandet.

Matikkala lämnar läsaren i ovisshet om vilken ställning i brottsbegreppet han tillskriver kravet på otillåtet risktagande. I avsnitt V.3. diskuteras otillåtet risktagande och han ser både typfall I och II som exempel på ett dylikt otillåtet risktagande i förhållande till kroppsskada och död. Samtidigt tar han i avsnitt V.1.2. upp den fara som enligt honom också hör till fullbordat brott. Någon förklaring till denna dubbla prövning av sannolikheten ges inte. Eventuellt kan texten tolkas så att JM förutom otillåtet risktagande kräver någon form av förturebarhet som går utöver den otillåtna riskens sannolikhetsgrad. Samma dogmatiska öppenhet återfinns vid försöket. Även här verkar förekomma risk och fara. Ett klarläggande av författarens syn på brottsbegreppet skulle troligen ha skingrat dimman kring dessa frågor.

Som det bästa i arbetet kan uppfattas JM:s konsekventa fasthållande vid typfallen I-IV. På så sätt har han lyckats få med det mesta av relevans för ämnet. Typologins svaga punkt är dess uttalade maskulinitet. Eftersom kvinnliga kondomer är sällsynta passar typologin bäst på homosexuella förhållanden och på heterosexuella förhållanden där mannen är HIV-positiv. Vad vi kunnat se har Matikkala inte alls problematiserat det fall att den HIV-positiva kvinnan förutsätter kondomanvändning utan att få mannen övertalad.

Dan Frände & Pekka Koskinen
Helsingfors Universitet

Gwyneth Boswell: Young and Dangerous. The backgrounds and careers of Section 53 offenders. Avebury, Aldershot 1996. 167 sider. ISBN 1 85972 191 5. £ 32.50.

Det var ikke svært for mediernes og offentligheden at se 2-årige James Bulger som et uskyldigt offer, da hans mishandlede lig i 1993 blev fundet på banelinjen nogle kilometer fra det shopping center i en forstad til Liverpool, hvor han havde været med sin mor på indkøb. Derimod var der kun meget få, som kunne opfatte de to 10-årige drenge, der bortførte og dræbte James, som andet end den inkarnerede ondskab, små djævløse etc. – og det på trods af oplysninger om massive svigt og direkte overgreb i de to drenges unge liv. "Violent victims" kalder forfatteren den type børn i en af de undersøgelser, der ligger til grund for denne bog.

De to drenge i Bulger-sagen havde netop passeret den 10-års alder, som er den kriminelle lavalder i England og Wales. Som 11-årige flere måneder senere blev de derfor i overensstemmelse med Section 53 (1) i "The Children and Young Persons Act 1933" dømt til "during Her Majesty's pleasure" at indespærres på ubestemt tid uden mulighed for løsladelse de første 15

år. Indtil deres 18. år vil de befinde sig i en sikret institution med et fortrinsvis behandlingsmæssigt indhold, derefter vil de overgå til et ungdomsfængsel, og som 21-årige vil de have i et fængsel for voksne – altså en progression til mere og mere straforienterede regimer.

Forfatteren påviser, hvordan hensynet til straffesagens rette afvikling går forud for hensynet til børnene f.eks. derved, at ingen af de to drenge fik psykologisk hjælp i den 9 måneders periode, hvor de var varetægtsfængslet, fordi man anså det for at kunne gøre deres vidneudsagn i retten mindre troværdige. I øvrigt blev de faktisk ikke afhørt som vidner, da det kom til stykket. (Denne fremgangsmåde svarer til, hvad børn som *ofre* f.eks. for seksuelle overgreb bliver udsat for: Ingen terapi før straffesagens afslutning, hvis der er mulighed for, at de skal afhøres i retten).

Dette system sættes til debat i bogen først og fremmest på baggrund af den voksende mængde undersøgelser, som viser, at en meget stor del af børn og unge, der begår drab og andre grove voldsforbrydelser, har haft traumatiske oplevelser i deres barndom. Forfatterens egen undersøgelse af et tilfældigt udvalg på 200 Section 53-dømte, dvs. 10-17-årige dømt for mord, manddrab m.v., viser, at 72% med sikkerhed havde været udsat for alvorlig følelsesmæssig, seksuel eller fysisk mishandling.

Hvis oplevelser som en forælders død eller forsvinden (f.eks. i forbindelse med skilsmisse) blev medtaget, havde mindst 91% af de unge dømte været udsat for traumer. Forfatteren henleder opmærksomheden på diagnosen "Post Traumatic Stress Disorder" og teorien om, at nogle børn lever i forhold, der kan sammenlignes med forholdet mellem gidseltager og gidsel. Specielt forfatterens referat af den nu 22-årige Pauls barndom (s. 120 f.) illustrerer denne teoris anvendelighed.

Den manglende vilje til effektivt at beskytte børn mod overgreb, vanrøgt og mishandling i deres familie, den manglende lyst til at erkende en del voksne mænds brug af drenge til seksuel tilfredsstillelse, den manglende evne til at se sammenhængen offer-overlevende-forbryder – og den store villighed til at reagere med straf og fordømmelse, når børn (først og fremmest drenge) reagerer aggressivt, voldeligt eller ligefrem morderisk på deres traumer, er en tendens, der ikke alene findes i England og Wales. Der synes overalt at foregå en kamp mellem straffetænkning og omsorgstænkning, også når det drejer sig om børn. I perioder vinder den ene retning terræn, i perioder den anden – alt efter, hvilke politiske vinde der i øvrigt blæser i samfundet. I England og Wales har en konservativ "get tough on crime"-holdning i de seneste snart 20 år betydet flere og flere 10-17-årige indespærret på ubestemt tid. Undgår vi noget tilsvarende i Norden?

Beth Grothe Nielsen
Aarhus Universitet

War Crimes in International Law, Martinus Nijhoff Publishers 1996, redigeret af Yoram Dinstein & Marla Tabory.

Bogen *War Crimes in International Law* er et optryk af indlæg afgivet på et symposium afholdt på det juridiske fakultet på Tel Avivs Universitet i december 1993. Selve indlæggene er tidligere optrykt i *Israel Yearbook on Human Rights*, Vol 24. Bogen indeholder foruden indlæggene fra 1993-symposiet et tillæg med relevante dokumenter: Nürnberg og Tokyo Tribunalernes Chartre, Statutten for Jugoslavien Tribunal (ICTY), udkast til Statut for en International Straffedomstol samt Statutten for Rwanda Tribunal. Endelig indeholder bogen en oversigt over samtlige relevante traktater samt et stikordsindeks.

Bogen henvender sig til alle, der har interesse i disciplinen "krigsforbrydelser". Den dækker over såvel den krigsretlige som den strafferetlige indfaldsvinkel til stoffet, og et af dens væsentligste bidrag er netop illustrationen af sammenhænge, men også grå zoner mellem krigens folkeret og strafferetten.

Bogens første del består af 17 artikler, der er opdelt i 4 hovedgrupper. Første hovedgruppe beskæftiger sig med "War Crimes, Offences and Responsibility" og forsøger at afdække og uddybe indholdet af en række materielle krigsforbrydelser, herunder forholdet mellem *jus ad bellum* og *jus in bello*, samt sondring mellem menneskerettigheder og *jus in bello*.

Anden hovedgruppe beskæftiger sig med "War Crimes and Punishment" og har relation til en række formelle og retsplejemæssige problemstillinger, herunder spørgsmålet om etablering af en permanent international straffedomstol, der med enkelte afbrydelser, har været til behandling i "The International Law Commission" siden 1948. Afsnittet indeholder også en interessant og kritisk gennemgang af statuten for ICTY, hvori man får en tydelig fornemmelse af den lange og svære vej til domfældelse af en krigsforbryder; overkommes de indledningsvise nok så vanskelige politiske forhindringer, således at Tribunalet får en formodet krigsforbryder i sin varetægt, starter det juridiske forhindringsløb for at få vedkommende dømt. Særligt indholdet af Statutens Art. 3 kan give anledning til en del hovedbrud, idet det ikke er klart, hvorledes listen af forbrydelser i relation til "conduct of hostilities" skal afgrænses. Andet hovedafsnit afsluttes af en artikel om "defences" i retssager vedrørende krigsforbrydelser, der uden tvivl må være af stor interesse for enhver forsvarsadvokat i krigsforbrydersager. Spørgsmålet om, hvorvidt "superior order" kan anvendes som et disculperende anbringende for en begået krigsforbrydelse, gennemgås grundigt, men uden en endelig og autoritativ konklusion. Det bemærkes i denne forbindelse, at det af Statutten for ICTY, Art. 7, stk. 4 fremgår at "superior order" ikke er disculperende, men kan anvendes som formildende omstændighed ved straffastsættelsen.

I forbindelse med gennemgangen af disculperende anbringender nævnes "repressalier" også, og her må det konstateres, at artiklens forfatter ikke er tilstrækkeligt hjemme i *jus in bello* reglerne. Det er således ukorrekt, når det hævdes, at folkeretten anerkender repressalieforanstaltninger mod en anden stat eller dens borgere og at en sådan repressaliehåndling ikke er begrænset til ødelæggelse af ejendom. Det fremgår direkte af Genevekonvention I-IV, Tillægsprotokol I samt Våbenkonventionen af 1980, Protokol II, at det er ulovligt at gøre en række særligt definerede kategorier af personer og installationer til genstand for en repressaliehåndling. Også det efterfølgende afsnit vedrørende militær nødvendighed afslører manglende kendskab til *jus in bello*-reglerne. Forfatteren synes ikke tydeligt at kunne se forskellen på, hvorvidt militær nødvendighed kan anvendes som undskyldning for en krænkelse, fordi der er reference hertil i en materiel bestemmelse, og situationen, hvor militær nødvendighed anvendes som overordnet princip for *jus in bello*-reglerne, og hvorpå et forsvar kan støttes. Det ligger klart, at referencen til militær nødvendighed alene kan anvendes i de situationer, hvor den materielle bestemmelse direkte hjemler mulighed herfor. Militær nødvendighed som grundlæggende princip kan omvendt ikke anvendes som undskyldning for en krænkelse af en materiel bestemmelse i *jus in bello*. Årsagen hertil er, at der i forbindelse med udarbejdelsen af reglerne er taget hensyn til militær nødvendighed, – ligesom der i øvrigt er taget hensyn til humanitet og lignende grundlæggende principper. Denne udlægning er fastslået i den såkaldte Eck-sag afsagt af Nürnberg Domstolen. Det fremgår her udtrykkeligt, at militær nødvendighed ikke kan anvendes som disculperende anbringende ved brud på *jus in bello*-reglerne. Selv om der muligvis er tale om et par isolerede "fejltagelser" fra forfatterens side, kræves der kendskab til såvel krigens folkeret som strafferet, hvis man vil gøre sig håb om at komme hele vejen rundt om emnet "krigsforbrydelser".

Tredje hovedafsnit i bogen vedrører "War Crimes in Special Situations". Dette afsnit er uden tvivl det mest interessante, idet spørgsmål om krigsforbrydelser begået inden for mindre regulerede områder tages op til debat. Det gælder således krigsforbrydelser begået i luft- og søkrig samt i interne konflikter. Ikke mindst den sidste kategori af konflikter har vist sig at være hovedleverandør af krigsforbrydelser. Her kommer samspillet mellem folkeretten og den nationale lovgivning til fulde frem, idet en anklage for krigsforbrydelser skal bygge på en krænkelse af en national bestemmelse, der i modsætning til internationale krigsforbrydelser, ikke har et referencepunkt i en strafbestemmelse i *jus in bello*-reglerne. I afsnittet sættes fokus på en række problemstillinger, der i dag må anses som værende nogle af de mest centrale, når emnet krigsforbrydelser diskuteres. 90% af alle "krigsforbrydelser" begås i interne konflikter. Ingen af de internationale konventioner, der behandler interne konflikter, indeholder imidlertid bestemmelser vedrørende overtrædelser af de materielle bestemmelser vedrørende interne konflikter. En enkelt undtagelse hertil er Art. 14 i Protokol II af 1996 til Våbenkonventionen af 1980, der pålægger staterne at udarbejde straffebestemmelser for overtrædelse af protokolens bestemmelser. 1996-Protokollen gælder også i interne konflikter. Begejstringen var dog ikke overvældende, idet mange lande ønskede spørgsmålet om krigsforbrydelser behandlet i forbindelse med etablering af en international straffedomstol. Heri træder sagens kerne tydeligt frem: – er krigsforbrydelser en strafferetlig eller *jus in bello* disciplin? – og kan de overhovedet holdes adskilt?

Afsnittet afsluttes med et meget tankevækkende indlæg om "Treatment of War Crimes in Peace Settlements – Prosecution or Amnesty"? Her illustreres det sammenstød, der er mellem den juridiske forpligtigelse staterne har til at retsforfølge krigsforbrydere og politiske ønsker om "at starte på en frisk".

Bogen afsluttes med et indlæg vedrørende Demjanjuk-sagen, der viser nogle af ovenstående problemstillinger anvendelse i praksis. Særligt sidste artikel er interessant, fordi den beskriver det særlige forhold, at der ved pådømmelse af krigsforbrydelser ofte opstår et tidsmæssigt aspekt bestående i, at forbrydelsen ligger op mod 50 år tilbage i tiden, hvorfor det kan være nødvendigt at fravige reglerne for bevisførelse, hvilke kan kompromittere retssikkerheden for anklagede.

Efter vores opfattelse indeholder bogen væsentlige bidrag til litteraturen vedrørende krigsforbrydelser, og den har interesse og relevans for såvel teoretikere som praktikere.

Per Helmer Lichtenstein & Birgitte Juul
Forsvarets Auditørkorps

Elisabeth Szockyj & James G. Fox: *Corporate Victimization of Women*. Boston: Northeastern University Press, 1996. 289 sider. ISBN 1-55553-259-4.

Kvinder udgør over halvdelen af verdens befolkning og udfører to trediedele af dens arbejde, men modtager en tiendedel af dens indkomst og ejer mindre end en hundredel af dens ejendom. Dertil kommer – ifølge denne bog – at kvinder påføres langt mere end deres relative andel af de fysiske, psykiske og økonomiske skader, som følger af et hensynsløst profitjagende privat erhvervslivs kriminelle og/eller ulovlige adfærd, i hvert fald i den engelsksprogede verden, som bogen tager udgangspunkt i.

Den helt store skurk er medicinalindustrien, hvilket næppe kommer bag på nordiske læsere heller. Bogen giver et rystende billede af såvel tidligere som aktuelle skandaler i den branche, f.eks. historierne om Dalkon Shield spiralen og silicone-brysterne. På arbejdsmarkedet generelt findes kønsdiskrimination og sexual chikane. Og udnyttelsen af kvinders offer-position

giver sig bl.a. udslag i formelt legal markedsføring af håndvåben til kvinder (f.eks. Smith & Wesson's LadySmith, der fås i små lyserøde, blå og lilla udgaver med "frosted and pearlized finishes"), annonceret under slogans som "Refuse to Be a Victim". Disse og andre områder beskrives og analyseres indsigtfuldt og grundigt.

Bogens slutkapitel, skrevet af den canadiske sociolog Laureen Snider, tager fat på problemet social forandring og praksis. Det analyserer, hvordan ændringer faktisk forekommer, og hvordan standarder for adfærd i erhvervslivet faktisk højnes over tid. En væsentlig komponent i analysen er en forståelse af patriarkatets betydning og rolle, eftersom det er kvinder som forbrugere, arbejdskraft, mødre og hustruer, der er mål for de analyserede operationer i erhvervslivet. Patriarkatet hævdes at sætte rammerne for de udslag, som erhvervslivets kriminalitet giver sig på dette område, og for den regulering, som samfundet svarer med. Mulige strategier for fremtidig forandring af rammerne undersøges, specielt i lyset af den "backlash" (Susan Falludi), som også Snider ser og beklager.

Bogen er yderst relevant for alle, der interesserer sig for erhvervslivets kriminalitet, og bestemt ikke kun for de feministisk orienterede af slagsen. Faktisk henvises der gang på gang til mænd (og skatteydere i almindelighed) som ofre for dette erhvervslivs udskejelser. Og de politiske problemer med at styre kapitalstærke og dermed magtfulde erhvervsinteresser beskrives så generelt, at enhver (mand) bør læse med.

Beth Grothe Nielsen

Juridisk Institut, Aarhus Universitet

Uwe Brauns: Die Wiedergutmachung der Folgen der Straftat durch den Täter. Berlin: Duncker & Humblot 1996. ISBN 3-428-08391-1. ISSN 0936-2711. 342 pp. 138 DM.

I Tyskland som også hos os har gerningsmandens forhold efter gerningen tidligere kun haft ringe betydning – en klassisk forfatter betegnede det som en strafudmålingsfaktor "af tredje rang" – men erstatning og genoprettelse indtager nu en stadig større plads i teorien og nu også i lovgivningen og, mere tøvende, praksis. En række fremtrædende strafferetseksperter fremlagde i 1992 et "Alternativentwurf" med vidtgående forslag om straflempelser efter genoprettelse, også symbolske handlinger, når egentlig genoprettelse ikke var gennemførlig. I 1994 er gennemført forsigtige udvidelser, paradoksalt nok som led i en såkaldt lov om bekæmpelse af forbrydelser, men mærkelige bunkebryllupper kendes jo også i dansk lovgivningsteknik.

Forf. af det recenserede værk, som selv indtager et mellemstandpunkt, har ganske originalt indledt sin grundige fremstilling med skildring af en række tænkte eksempler på overtrædelser, hvor efterfølgende genoprettelse eller erstatning kan tænkes at spille ind, således at grunde for og imod lempelser, strafforfald eller blot nedsættelse, obligatorisk eller fakultativ regel, kan drøftes på en konkret baggrund. Abstraktionsniveauet bliver dog senere frygtindgydende; klassikeren på strafudmålingsområdet Bruns kaldes f.eks. (p. 205) nærmest henkastet "der Protagonist der doppelspurigen Indizkonstruktion" uden nærmere forklaring. Forf.s som det synes selvskabte begreber "Erfolgswert" og "Handlungswert" er nyttige hjælpemidler ved bedømmelsen af en genoprettelseshandlings fortjenstfuldhed; f.eks. opfylder en velstående gerningsmands omgående betaling af fuld erstatning perfekt det første kriterium, men har måske mindre etisk handlingsværdi på grund af det ringe afsavn for ham. Et godt eksempel fra virkeligheden er tyveriet af Jesusbarnets krone fra en berømt Madonnagrube i Kølnerdomen i 1966, hvor gerningsmanden efter at have erfaret, at kronen kun var af forgyldt messing og således af ringe materiel værdi, lagde den tilbage i kirken, i øvrigt ikke uden ri-

siko for pågribelse; tyven afsløredes aldrig, men strafudmålingen under hensyn til samtlige faktorer ville have været en vanskelig oppgave, særlig i et system som det tyske med ankeinstansernes strenge krav til kriminalretterne om udtømmende begrunnelser.

Et væsentlig argument imod generøse lempelsesregler, særlig om obligatorisk straffrihed ved genoprettelse, er risikoen for, at den mere reflekterende potentielle lovbrøder inndrager reglen i sine forudgående overvejelser, således at den i værste falld kan animere til forbrydelser, der muligvis ellers ikke ble begået; et etter min oppfattelse uheldig eksempel er den tyske regel om straffrihed for skattesvig ved selvanmeldelse og betaling, når blot man når det indendirekte afsløring (den tilsvarende danske regel har en overgrænse på 100.000 kr. og trekker tæppet væk, når afsløring måtte forudses med sikkerhed). Forf. og end mere alternativudkastet tillægger også den meget sene genoprettelse for stor vekt etter min smag, således ved at anerkende, at gerningsmanden kan vente med genoprettelsen, så længe han stadig håber på straffrihed, typisk indtil rettens beslutning om at beramme domsforhandling og ikke forhåndsafvise sagen. Omvendt er forf. og med ham en udbredt oppfattelse i tysk ret betenkelig ved lempelser, når genoprettelsen – f.eks. forklaring om kosternes opbevaringssted – kan medføre skærpet domfældelsesrisiko og indirekte fremtræde som en tilståelse, da dette kan virke som ulovlig pressjon over for den sigtede og, hvis der er flere sigtede i samme sag med differensiert strafudmåling, stride imod Grundlovens lighedsbud. Her har dansk ret en mere robust holdning; jeg har ved pådømmelsen af en stor momssvindelsag mod seks tiltalte med perfekt samvittighet honoreret den ene, der hjemtog og afleverede sit i en luxemburgsk bank gemte udbytte på en halv mill. kr., med et halvt års rabatt.

Peter Garde

Kriminalretten i Hillerød

Alison Young: *Imagining Crime – Textual Outlaws and Criminal Conversations*, Sage, 1996, 230 s.

Alison Young er langt fra noen hvem som helst innen moderne kriminologi. Hun er nok særlig kjent for sine feministiske bidrag til juss og kriminologi. Med *Imagining Crime* tar hun et langt skritt frem mot plassen blant kriminologiens desiderte tungvekttere.

Å beskrive med få ord Youngs prosjekt i *Imagining Crime* er ikke enkelt, men la oss forsøke. Boka er først og fremst viktig fordi den representerer et forsøk på å bryte med noen av de "tatt for gitt" måter å se/tolke/oppfatte kriminalitet. I stor grad hviler fortsatt mye av kriminologien på common-sensiske oppfatninger og begreper. Young sier at det "krimino-legale komplekset" etter 1940 tallet stadig har vært i krise. Denne krisen henger, slik jeg leser Young, nøye sammen med kriminalitetens meningsunivers. Kriminaliteten er et potent symbol, "alle" fascineres av den, "alle" mener den er viktig, kriminaliteten representerer et av hverdagslivets mest ladede mytologiske universer.

Det er hvordan disse meninger konstitueres, skapelsen av dette meningsunivers, Young gir seg i kast med. Med utgangspunkt i feminisme, semiotikk, språkanalyse påvirket av nyere franske tenkere som Foucault, Donzelot og Derrida leser hun en rekke tekster, tolker bilder og andre tegn. Kapitlene tar for seg ulike tema: Kvinnens plass i kriminologien, detektiv fortellingen, "Bulger" saken², den enslige mor og det kriminelle barn samt fremstillingen av HIV/AIDS i lys av strafferetten.

Imagining Crime er ingen "lett bok". Den representerer en annen tradisjon enn det meste av tradisjonell kriminologisk litteratur. Mens mye av dagens kriminologi bygger på mer po-

sitivistiske idealer så ligger Young nærmere den klassiske hermeneutikken. Styrken i *Imagining Crime* ligger i Youngs blikk. Hennes måte å "lese" teksten eller bildet kan man være enig eller uenig i, men den engasjerer til ettertanke.

Imagining Crime representerer mer en metode, et ståsted enn en samling funn. I så måte inspirerer den til videre analyser hvor det meste – bygninger, plakater, klær, dommer, holdninger etc. kan "leses". Sosiologene og antropologene har vært flinke til den type analyser i årevis. På mange måter er det merkelig at vi som kriminologer som arbeider med et så sterkt meningsladet univers ikke i større grad har gitt oss i kast med analysen av dette. Kanskje henger dette sammen med at vi alltid skal være så nyttige. Derfor ligger det en oppfordring innbakt i Youngs bok. En oppfordring til å trenge dypere inn i de fordommer som ligger i vår commonsense opfatning av kriminaliteten.

Paul Larsson

Noter:

- 1) Med begrepet "crimino-legal complex" sikter hun til den utviskningen av grenser mellom fagene strafferett og kriminologi som har skjedd etter den annen verdenskrig. Selv om grensene fagene imellom ofte har blitt voktet så består sammenblandingen etter Youngs mening i at strafferetten har fått preg av å bli en variant av kriminologien, mens kriminologien har nærmet seg strafferetten ved å benytte seg av de samme "teknokratiske konsepter, institusjoner og prosedyrer" (Young s. 2.).
- 2) Den 2 år gamle James Bulger ble bortført og drept av to gutter i 10 års alderen i februar 1993. Denne saken skapte mediaoppstyr og sterk moralsk panikk i England.

SUMMARIES IN ENGLISH

Nils Christie: Penal Geography. [Norwegian: Straffens Geografi]. Pp. 89-102.

This is a study of the penal population in Europe and North-America. Russia and the USA stand out as the major incarcerating nations. The history of penal developments in Finland is used as a case for describing how penal populations are created by historical awareness and political identifications and intentions. The Baltic countries are now in the same dilemmas as Finland in the early 1960 – will they seek towards a Scandinavian or Easter-European solution? Prison figures are cultural phenomena, but then with political consequences. The developments in both Russia and in the USA give reason for grave concern.

Ole Brink, Annie Vesterby Charles, Svend Sabroe, Jørn Jensen & Villy Sørensen: Less violence and increasing police reports. [Danish: Mindre vold og hyppigere politianmeldelse]. Pp. 103-114.

The aim of this study was to provide a more comprehensive statistics on interpersonal violence. Throughout a one year period in 1993-1994 victims of assault examined in the accident and emergency (A & E) ward or Institute of Forensic Medicine in Aarhus were interviewed. Data were later compared with the Police crime records and similar studies performed in 1981-1982 and 1987-1988. A total of 1481 consecutive victims of assaults were interviewed, including 478 victims who also reported the incidence to the police. The overall incidence of violence declined significantly, while the tendency to report the violence to the police increased from 16% of the victims interviewed at the A & E ward in 1981/82 to 32% in 1993/94. This changed